

Iwona Borys

Terminologia kinematograficzna w rosyjskich i polskich słownikach jednojęzycznych : analiza semantyczna

Acta Polono-Ruthenica 18, 159-173

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iwona Borys
Olsztyn

Terminologia kinematograficzna w rosyjskich i polskich słownikach jednojęzycznych (analiza semantyczna)

Film jest sztuką oddziałującą na człowieka polifonicznie poprzez swoją wielowarstwowość. Dostarcza nieporównywalnych z innymi gatunkami sztuki przeżyć i wrażeń, a to dzięki dźwiękom, muzyce, barwom i obrazom, a także wypowiedzianym tekstom, mającym najczęściej postać dialogu. Wszystkie te walory sprawiły, że sztuka filmowa w stosunkowo krótkim czasie stała się jednym z najpopularniejszych, obok muzyki, rodzajów rozrywki.

Kinematografia jako dziedzina szeroko pojmowanej sztuki odgrywa we współczesnej kulturze na tyle ważną rolę, że stała się przedmiotem badań naukowych w zakresie różnych dyscyplin. Podobnie jak inne dziedziny życia społecznego, film i jego otoczenie wykształciły swój specyficzny zasób leksykalny. Słownictwo kinematografii tworzone jest zarówno przez ludzi zajmujących się kinem zawodowo, jak i dziennikarzy opisujących świat filmu. W literaturze z zakresu tej dziedziny znaleźć można monografie poświęcone zarówno życiu i twórczości osób związanych z kinem, jak i poszczególnym aspektom samej sztuki filmowej; biografie i wspomnienia osób związanych z kinem; słowniki i leksykony; opracowania naukowe; podręczniki dla studentów szkół filmowych oraz – co jest nowym zjawiskiem – dla amatorów, którzy chcą zająć się tworzeniem filmów na własny użytek z wykorzystaniem ogólnodostępnego sprzętu. Terminologia kinematograficzna znalazła również swoje miejsce w słownikach ogólnych jednojęzycznych, z których wyekscerpowano materiał dla potrzeb opisanych tu badań. Powyższe aspekty przyczyniają się z jednej strony do krystalizacji zasobu terminologicznego filmu, z drugiej zaś powodują, że przenika on do języka ogólnego – widzów oraz czytelników publikacji prasowych i internetowych poświęconych filmom. Nic więc dziwnego, że język kinematografii stał się przedmiotem badań specjalistów z zakresu terminologii, leksykologii czy semiotyki.

Mimo tak gwałtownego rozwoju sztuki, a co za tym idzie – terminologii kinematograficznej, stosunkowo niewiele jest pozycji naukowych poświęconych

danemu subjęzykowi w języku polskim czy rosyjskim. Wśród nich należy wyróżnić fundamentalne już prace Piotra Andrejewa i Wita Dąbala, *Kompendium terminologii filmowej* (Warszawa 2005), Jerzego Płażewskiego *Język filmu* (Warszawa 1961) czy Jurija Łotmana *Семиотика кино и проблемы киноэстетики* (Таллин 1973). Nie zidentyfikowano natomiast żadnego opracowania porównawczego z zakresu polskiego i rosyjskiego zasobu terminologii kinematografii¹.

Niniejsza publikacja stanowi wycinek wyników szerszych badań porównawczych nad polską i rosyjską terminologią kinematograficzną. Przedstawione wnioski dotyczą wyłącznie ustabilizowanego zasobu terminologicznego zawartego w słownikach ogólnych², z pominięciem źródeł aktualniejszych (prasa, Internet, radio, telewizja), ale z mniej stabilnym zasobem leksykalnym.

Jako materiał badawczy posłużyły 273 polskie terminy (co stanowi 0,78% z 35 086 słów hasłowych w słowniku źródłowym) i 280 rosyjskim leksemów (co stanowi 0,34% z 80 028 słów hasłowych). Są to nazwy gatunków filmów, rodzajów filmów, zawodów, miejsc, nagród, przedmiotów i czynności związanych z kinematografią. Cały zebrany materiał, poza typowymi terminologicznymi wyjątkami, należy do terminologii specjalistycznej, która zyskała zasięg ogólny. W większości są to wyrazy okresowo ustabilizowane w języku, powszechnie znane i używane.

Analizując system semantyczny języka, należy ustalić przyczynę, dzięki której wyrazy odnoszą się do konkretnych zjawisk otoczenia, określić, co je z nimi łączy i jak spełniają swoją funkcję semantyczną. Właściwość ta realizowana jest za pomocą trzech technik oznaczania zjawisk: nazywania, wskazywania i szeregowania. Wskutek tego we wszystkich znanych językach świata istnieją trzy zasadnicze składniki systemu semantycznego: wyrazy nazywające (najliczniejsze), wyrazy wskazujące (zaimki), i wyrazy szeregujące (liczebniki). Każda z tych trzech kategorii może oznaczać te same zjawiska, jednak sposoby są różne. Ponieważ terminy należą do kategorii wyrazów nazywających, skupmy się na omówieniu jej cech, pomijając inne jako nieistotne dla niniejszych badań.

Wyrazy nazywające mogą oznaczać pewne zjawiska dzięki temu, że wchodzą w skład systemu słownikowego języka. Systemowość leksyki polega nie tylko na właściwościach gramatycznych leksemów, ich predyspozycji do pełnienia określonych funkcji w wypowiedzi, ale także, a może przede wszystkim na tym, że leksemy ze względu na zawartość treściową tworzą zespół wzajemnie powiązanych i warunkujących się elementów. To system pojęć obejmujący

¹ А.В. Федоров, *Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности*, Таганрог 2010.

² *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2012; E. Sobol (red.), *Nowy słownik język polskiego*, Warszawa 2002; С.И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковой словарь русского языка*, Российская Академия Наук, Москва 2006.

całość poznanego przez człowieka świata, stanowiący podstawę do wypowiedzania o nim sądów i twierdzeń w konkretnych wypowiedzeniach, a także będący podstawą zmagazynowanej w pamięci ludzkiej elementarnej wiedzy o świecie. Dzięki tym relacjom pojęcia bardziej szczegółowe wchodzą w szersze struktury semantyczne, wewnątrznie zhierarchizowane, tzw. pola semantyczne, tzn. grupy wyrazów powiązanych jakimś wspólnym elementem treściowym. W strukturze semantycznej słownictwa odzwierciedla się nie tylko swoista kategoryzacja świata, ale także subiektywna interpretacja wyróżnionych zjawisk, uwydatnienie pewnych cech dzięki operacjom nazwotwórczym, głównie procesom słowotwórczym³.

Również w obrębie danego zasobu terminologicznego daje się zauważyć podział na mniejsze jednostki, elementy powiązane ze sobą znaczeniowo ściślej niż z innymi leksemami tego zasobu. W związku z tym każda terminologia może być posegregowana na drobniejsze grupy leksykalne, tworzące jej klasyfikację znaczeniową. Takiego podziału można dokonać również w przypadku terminologii kinematograficznej.

Materiał badawczy podzielono na subkompleksy, przy czym kryterium klasyfikacji stanowiło znaczenie poszczególnych leksemów. To pierwszy i najbardziej organiczny etap analizy, jako że przyczyną i warunkiem wejścia nowego elementu leksykalnego w skład systemu słownictwa języka jest konieczność wprowadzenia do systemu pojęciowego jego użytkowników nowego znaczenia.

Teoria znaczenia w językach naturalnych, zwana semazjologią⁴, obok teorii aktów mowy oraz psycholingwistyki w ciągu ostatnich dziesięcioleci zyskała uznanie naukowców, szczególnie w Związku Radzieckim i Rosji. Wystarczy wspomnieć chociażby prace J. Apresjana⁵, E. Bielajewskiej⁶, S. Kacnelsona⁷, A. Leontiewa⁸, F. Litwina⁹, M. Nikitina¹⁰, L. Nowikowa¹¹,

³ R. Grzegorzyczkowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990, s. 133–134.

⁴ W związku z wieloznacznością terminu „semantyka” nauka o znaczeniach w językach naturalnych otrzymała nazwę „semazjologia”. W krajach anglojęzycznych określana jest jako *semantics*, w romańskich natomiast używane jest pojęcie *semiologia*, np. fr. *sémiologie*.

⁵ Ю.Д. Апресян, *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*, Москва 1974; tłum. polskie Z. Kozłowskiej i A. Markowskiego: J. Apresjan, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Ossolineum, Wrocław 1980.

⁶ Е.Г. Беляевская, *Семантика словат*, Москва 1987.

⁷ С.Д. Кацнельсон, *Содержание слова, значение и обозначение*, Москва – Ленинград 1965.

⁸ А.А. Леонтьев, *Слово в речевой деятельности*, Москва 1965.

⁹ Ф.А. Литвин, *Многозначность слова в языке и речи*, Москва 1984.

¹⁰ М.В. Никитин, *Лексическое значение в слове и словосочетании*, Владимир 1974; idem, *Лексическое значение слова (структура и комбинаторика)*, Москва 1983; idem, *Основы теории значения*, Москва 1988.

¹¹ Л.А. Новиков, *Семантика русского языка*, Москва 1982.

B. Płotnikowa¹², A. Ufimcewej¹³, D. Szmieliowa¹⁴ i innych. Zainteresowanie to zostało rozszerzone, oprócz lingwistyki, na inne dziedziny nauki, takie jak filozofia, logika, psychologia, informatyka i inne.

Semazjologia jest nauką o znaczeniu w językach naturalnych i zajmuje się jednostkami językowymi różnych szczebli. Należy do dziedzin językoznawstwa zajmujących się nie formą, a treścią, sensem, znaczeniem jednostek języka i ich związków, tym, co znaczą i wyrażają. Mowa (*parole* u de Saussure'a) i język (*langue*) będący systemem tworzącym mowę istnieją po to, aby przekazywać znaczenia. Semazjologia bada samą istotę znaczeń, ich rodzaje i budowę, powiązanie ze środkami językowymi różnego szczebla i podział pomiędzy te środki, sposoby łączenia znaczeń w złożone konstrukcje syntaktyczne i semantyczne.

Wszelkie badania naukowe z zakresu językoznawstwa nie mogą pominąć kwestii znaczenia analizowanych w ich trakcie zjawisk językowych. Nawet prace z fonetyki i fonologii, mimo iż jednostki przez nie rozpatrywane nie są związane z jakimś konkretnym znaczeniem, muszą uwzględnić ich rolę dyferencjującą jednostki języka posiadające znaczenie – morfemy, leksemy, frazy. W przypadku prac z dziedziny morfologii, leksykologii, składni nawiązanie do znaczenia morfemów, słów, związków wyrazowych, zdań, fraz i tekstów jest nie do uniknięcia, ponieważ są to znaczące jednostki języka, które w odróżnieniu od fonemów stanowią połączenie formy i znaczenia, planu wyrażenia i planu treści. Semazjologia różni się jednak od wyżej wymienionych dziedzin językoznawstwa tym, że ogranicza się wyłącznie do znaczenia, podczas gdy pozostałe dziedziny badają jednostki języka pod kątem formy i cech formalnych, odsuwając znaczenie na dalszy plan, ale nie pomijając go. Znaczenie jest więc rozłożone na poziomy języka i jego jednostki¹⁵.

Semazjologia ogólna abstrahuje od specyfiki znaczenia w konkretnych językach, skupia się zaś na teorii i typologii znaczeń, ich cechach ogólnych i zasadach budowy semantyki języków naturalnych w znaczeniu ogólnym. Semazjologia szczegółowa bada natomiast zastosowanie w poszczególnych językach teorii wygenerowanych przez semantykę ogólną, budowę semantyczną tych języków.

Znaczenie jest nieodłącznie związane ze świadomością, a w przypadku używania go przez człowieka myślącego, posługującego się językiem (zarówno *langue*, jak i *parole*) z budową jego świadomości, kreowaniem procesów myślowych

¹² Б.А. Плотников, *Основы семасиологии*, Минск 1984.

¹³ А.А. Уфимцева, *Лексическое значение*, Москва 1985.

¹⁴ Д.Н. Шмелев, *Очерки по семасиологии русского языка*, Москва 1964; idem, *Проблемы семантического анализа лексики*, Москва 1973.

¹⁵ М.В. Никитин, *Основы теории...*, s. 4.

i przekazywaniem stanów mentalnych jednej jednostki innej jednostce. Z tej też przyczyny jest obecne w każdym systemie przyjmującym informacje z zewnątrz, przetwarzającym je dla swoich potrzeb i przekazującym je dalej. W związku z powyższym oprócz lingwistyki stanowi przedmiot zainteresowania wielu innych nauk, przede wszystkim filozofii i semiotyki (w znaczeniu szerszym niż nadmienione wyżej), a także logiki, socjologii, psychologii, socjologii, antropologii, etnografii, kulturologii, informatyki, teorii komunikacji itp. Powstały również kompleksowe dyscypliny naukowe łączące obiekty zainteresowania powyższych nauk i językoznawstwa: psycholingwistyka, socjolingwistyka, etnolingwistyka i in. Same ich nazwy wskazują na to, iż język, jego jednostki, ich znaczenie i funkcjonowanie w procesie komunikacji międzyludzkiej – przedmiot zainteresowania językoznawstwa – może być i jest rozpatrywany z punktu widzenia wyżej wymienionych nauk – psychologii, socjologii oraz etnografii. Znaczenie to problem poruszany przez wiele dyscyplin naukowych, do tego stopnia, że można go uznać za ogólnonaukowy.

Nie powstała jeszcze ogólna teoria znaczenia, która mogłaby zostać przyjęta przez przedstawicieli wszystkich wymienionych dziedzin nauki. Każda z nich rozpatruje poszczególne problemy, na podstawie których należałoby stworzyć jeden ogólny wzorzec cech i aspektów funkcjonowania znaczenia we wszystkich tych sferach działalności człowieka. Semantyka nie jest ogólną teorią znaczenia, ponieważ – jak podaje Nikitin – „termin «semantyka» ma trzy znaczenia, żadne z nich jednak nie jest równoznaczne ogólnej teorii znaczenia. Semantyka oznacza:

1) znaczenie jednostek i wyrażeń językowych, czyli to, co stanowi przedmiot semazjologii;

2) naukę o znaczeniu jednostek i wyrażeń językowych, czyli to, czym jest sama semazjologia;

3) dział semiotyki zajmujący się badaniem znaczeń denotacyjnych i sygnifikacyjnych znaków w opozycji do ich znaczeń pragmatycznych i strukturalnych”¹⁶.

Wewnętrzny podział semazjologii jest zgodny ze strukturą języka. Składa się ona z ogólnej typologii znaczenia oraz działów odpowiednich do podstawowych poziomów struktury języka – fonologicznego, morfologicznego, leksykalnego i syntaktycznego.

Jak już wspomniano, jednostki poziomu fonologicznego (fonemy) nie są nacechowane znaczeniem, różnicują jedynie morfemy lub leksemy, frazy i teksty. Można jednak w niektórych przypadkach określić bezpośredni związek

¹⁶ Ibidem, s. 6.

poniędzy fonemem a konkretnym znaczeniem, mimo iż związek ten nie zawsze musi być świadomy. Do takich zjawisk należą: dźwiękonaśladowczość (onomatopeja), symbolizm dźwiękowy, paronimia i etymologia ludowa¹⁷. Na tej podstawie wyróżniono semantykę fonetyczną jako jeden z działów semazjologii.

Na poziomie morfologicznym i syntaktycznym jednostki języka – morfemy, związki wyrazowe, frazy, zdania i teksty – są znaczące same w sobie, należy więc badać wzajemne powiązania ich formy i treści. Analiza znaczenia jednostek poziomu morfologicznego i syntaktycznego stanowi przedmiot semazjologii gramatycznej. Dzieli się ona z kolei na kategoriałno-gramatyczną, morfologiczno-gramatyczną i syntaktyczną. Semazjologia kategoriałno-gramatyczna to ogólnie rzecz biorąc semazjologia części mowy i ich znaczenia w ramach określonych kategorii gramatycznych. Przedmiotem jej zainteresowania są kategoriałno-gramatyczne znaczenia słów.

Semazjologia morfologiczno-gramatyczna, zwana inaczej morfologiczną, zajmuje się analizą znaczeń kategorii gramatycznych słów. Stanowi ona dział morfologii na równi z analizą formy gramatycznej. Właśnie w dziedzinie morfologii prowadzone są najszersze badania jednostek języka w aspekcie powiązania ich formy i treści, czyli znaczenia.

Semazjologia funkcjonalno-gramatyczna bada treść i strukturę kategorii funkcjonalno-semantycznych, czyli leksykalnych i gramatycznych środków języka połączonych wspólnym znaczeniem kategoriałnym. Ten stosunkowo nowy dział semazjologii obejmuje wzajemne oddziaływanie środków językowych należących do różnych poziomów, ale charakteryzujących się podobieństwem z funkcjonalno-znaniowego punktu widzenia, np. wszystkie jednostki leksykalne odnoszące się do kategorii przynależności, niezależnie od ich kategorii gramatycznej.

Szczególne miejsce, pomiędzy semazjologią leksykalną a morfologiczną, zajmuje semantyka słowotwórcza lub derywacyjna, odnosząca się do znaczeń słowotwórczych.

Semazjologia syntaktyczna, ostatni dział semazjologii, dzieli się na trzy grupy zgodnie z aktualnym podziałem składni na konstruktywną (formalną) i pozostające do niej w opozycji składnię semantyczną i komunikacyjno-pragmatyczną¹⁸. Składnia formalna koncentruje się na formie jednostek syntaktycznych i mało uwagi poświęca ich treści, strukturze ich znaczenia. Niegdyś ten dział

¹⁷ Ibidem; J. Lyons, *Semantyka*, tłum. A. Weinsberg, PWN, Warszawa 1984, t. I, s. 102–106.

¹⁸ Д.Н. Шмелев, *Очерки по семасиологии русского языка*, Москва 1964; Б.А. Плотников, *Основы семасиологии*, Минск 1984.

składni uważany był za całość tej dziedziny językoznawstwa, co w konsekwencji doprowadziło do traktowania składni jako dziedziny lingwistyki opisującej formę konstrukcji składniowych. Dlatego też badania skoncentrowane na treści jednostek syntaktycznych, strukturze znaczenia związków wyrazowych, zdań pojedynczych i złożonych czy też bardziej złożonych jednostek syntaktycznych (dyskursów) i w końcu całych tekstów są traktowane jako pozostające w opozycji do składni tradycyjnej i otrzymały wspólną nazwę syntaktyki treści. Obiekt jej zainteresowania jest ten sam co w przypadku składni funkcjonalnej, bada ona jednak nie jego strukturę formalną, a strukturę znaczenia. Dzieli się ona z kolei na semazjologię syntaktyczną (inaczej zwaną semantyką syntaktyczną) i syntaktykę komunikacyjną, lub komunikacyjno-pragmatyczną. Są to najmłodsze, najmniej zbadane, ale i najintensywniej analizowane działy semazjologii.

Najszerzej opracowaną gałęzią semazjologii-semantyki jest ten jej dział, który był początkiem jej rozwoju jako samodzielnej dyscypliny naukowej – semantyka (semazjologia) leksykalna¹⁹.

Wymienione działy semazjologii badają skodyfikowane znaczenia jednostek językowych na różnych szczeblach, a także modele tworzenia znaczeń pochodnych (derywacja semantyczna) i modele tworzenia znaczeń złożonych z prostych (syntagmatyka semantyczna). Powyższe znaczenia i modele odnoszą się do semazjologii języka, saussure'owskiego *langue*, tworzą jego system semantyczny, są skodyfikowane i umieszczone w słownikach.

Oprócz semazjologii języka (*langue*) istnieje jednak także semazjologia mowy (*parole*), badająca znaczenia pod względem ich reprezentacji w mowie, czyli w konkretnych aktach mowy. W wyniku wzajemnego oddziaływania semantyki jednostek języka w mowie może zaistnieć sytuacja, kiedy to znaczenia słownikowe jednostek ulegają modyfikacji w większym lub mniejszym stopniu, aż do całkowitego ich zaniku i zastąpienia innymi, wynikającymi z kontekstu²⁰. Te oraz inne zjawiska stanowią przedmiot semazjologii mowy.

Znaczenia słów, w tym również terminów, odzwierciedlają określone fragmenty rzeczywistości pozajęzykowej. W związku z tym każdy zasób terminologiczny można podzielić na grupy tematyczne. Niektóre jednostki będą oczywiście należały do więcej niż jednej grupy, co wiąże się z ich wieloznacznością.

Poniżej przedstawiamy klasyfikację znaczeniową polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej:

¹⁹ J. Apresjan, *Semantyka leksykalna...*

²⁰ Modyfikacje te znajdują szczególne zastosowanie w procesie przekładu.

1) nazwy chwytów filmowych:

migawka, podzielony ekran, przenikanie, rozjaśnienie; наезд, отъезд, саспес, трансфокаторный наезд (4 terminy polskie, 4 rosyjskie);

2) nazwy elementów filmu:

akcja, akcja równoległa, dialog, monolog, muzyka filmowa, napisy, napisy czołowe, retrospekcja, scena, scenariusz, scenopis, ujęcie, wprowadzenie (w filmie), zdjęcia, zwiastun; вводный фильм, действие, диалоги, дразнилка, монолог, музыка к фильму, надписи, надпись с названием фильма, отрывок из фильма, рабочий сценарий, ретроспектива, сцена, трейлер (15 terminów polskich, 13 rosyjskich);

3) nazwy czynności związanych z filmem:

adaptować, animacja, budowa dekoracji, casting, charakteryzacja, ciągłość montażu, cięcie, dialog, digitalizacja, dubbingować, dubel, epizod, filmować, filmowanie, grać w filmie, improwizacja, komenda, kręcić film, krytyka filmowa, monolog, oglądać film, pokaz filmu, produkcja filmu, retrospekcja, stop-klatka, wypuszczenie filmu na rynek, wyświetlać film, zdjęcia; анимация, анимэ, выпускать фильм на экран, вытеснение, демонстрация фильма, диалог, дублирование, дюбель, игра, импровизация, исполнение актерское, исполнять роль, кастинг, киносъёмка, команды, монтаж фильма, монтировать фильм, непрерывность собраний, панорама, показ фильма, производить киносъёмку, производство фильм, пэк-шот, резка, релиз, ретроспекция, смотреть фильм, снимать на киноплёнку, стоп-кадр, стоп-камера, характеристика, эпизод (28 terminów polskich, 32 rosyjskie);

4) nazwy gatunków filmowych:

czarna komedia, dramat, dreszczowiec, film aktorski, film animowany, film biograficzny, film detektywistyczny, film dokumentalny, film edukacyjny, film erotyczny, film fabularny, film familijny, film fantasy, film gangsterski, film geograficzny, film historyczny, film komediowy, film kostiumowy, film medyczny, film naukowo-fantastyczny, film naukowy, film obyczajowy, film oświatowy, film pornograficzny, film przygodowy, film psychologiczny, film rysunkowy, film science-fiction, film sensacyjny, film sportowy, film szpiegowski, film wojenny, horror, komedia romantyczna, komediodramat, kryminał, melodramat, musical, nowela filmowa, thriller, western; байоник, биографический фильм, боевик, вестерн, военный фильм, гангстерский фильм, географический фильм, детектив, детективный фильм, детский фильм, документальный фильм, драматический фильм, душещипательный фильм, исторический фильм, исторический художественный фильм, карате фильм, киберпанк, кинокомедия, ковбойский фильм, комедия положений, комедия ужасов,

комедия, космоопера, мелодрама, мистический триллер, молодёжная комедия, музыкальный фильм, научно-популярный фильм, научно-фантастический фильм, научный фильм, порнофильм, психологический триллер, семейный фильм, сиквел, трагедия, трагикомедия, триллер, трэш-хоррор, фантасмагория, фильм-катастрофа, фильм-катастрофа, фильм-притча, фильм ужасов, фэнтези, хоррор, эротический фильм (41 terminów polskich, 46 rosyjskich);

5) nazwy określające hobby związane z kinem:

filmoteka, kinoman, kinomania; фильмотека, киноман, киномания, синематека, страстное увлечение кино, страстный любитель кино (3 terminy polskie, 6 rosyjskich);

6) nazwy miejsc związanych z tworzeniem filmu:

archiwum filmowe, atelier, charakteryzatornia, drugi plan, garderoba, hala zdjęciowa, panorama, pierwszy plan, plan filmowy, plener, przestrzeń filmowa, studio filmowe; архив фильмов, второй план, гардероб, гриёмная, киностудия, натурные съёмки, первый план, сценогафия, съёмочный павильон, хромакей (12 terminów polskich, 11 rosyjskich);

7) nazwy nagród filmowych:

AVN Awards, BAFTA, César, David di Donatello, Europejska Nagroda Filmowa, Goya, Nagroda Emmy, Nagroda FIPRESCI, Nagroda im. Cecila B. De-Mille'a, Nagroda im. Zbyszka Cybulskiego, Orzeł, Oscar, Saturn, Złota Kaczka, Złota Malina, Złota Palma, Złote Lwy, Złoty Glob, Złoty Lew, Złoty Niedźwiedź, Złoty Żuk; BAFTA, Золотая пальмовая ветвь, Золотой глобус, Золотой лев, Золотой медведь, Мейджоры, Нука, Оскар, Сезар, Серебряный медведь, Феликс (21 terminów polskich, 10 rosyjskich);

8) terminy związane z nauką o filmie

filmologia, filmoznawstwo; киноведение (2 terminy polskie, 1 rosyjski);

9) nazwy obiektów związanych z kinem :

bilet, ekran, kasa biletowa, kino, sala, seans filmowy; билет, видеозапись фильма, демонстрация фильма, касса кино, кино, киносеанс, первая демонстрация фильма, экран (6 terminów polskich, 6 rosyjskich);

10) nazwy osób i ich rodzajów, związanych z kinem:

kinoman, kinooperator, bohater, czarny charakter, dubler, filmowiec, główna postać, kaskader, kinomechanik, operator, rola drugoplanowa, rola pierwszoplanowa, widz; герой, дублёр, заглавная роль, зритель, cameo, каскадёр, каше, кинозвезда, кинозритель, кинозритель, роль, киномеханик, оператор, отрицательный тип, предприятие-партнёр, съёмочная группа (13 terminów polskich, 16 rosyjskich);

11) terminy-określenia parametrów filmu:

efekty dźwiękowe, efekty specjalne, efekty synchroniczne, format filmu, kadr, klaps, klatka filmowa, kontrast, makrozbliżenie, metraż filmu, plan amerykański, plan bliski, plan ogólny, plan pełny, wielkie zbliżenie, zbliżenie; звуковой эффект, кадр фильма, кадр, контраст, крупный план, метраж фильма, призма, световые эффекты, формат фильма, шлепок (16 terminów polskich, 10 rosyjskich);

12) nazwy przedmiotów i obiektów związanych z filmem:

dekoracja, dupnegatyw, ekran, fotel reżyserski, głowica, kamera, kasetta filmowa, konsola mikerska, lampy filmowe, lupa, megafon, mikrofon, mikroport, negatyw, obiekt zdjęciowy, obiektyw, peryskop, projektor, rekwizyty, scenografia filmowa, sektor, statyw, szyny, taśma filmowa, żuraw; головка, долли-зум, журавль, кадр, кинокадр, кинокамера, киноплёнка, киносъёмочная камера, киносъёмочный аппарат, кресло директора, лампа дуговая, лампы, мегафон, микропорт, микрофон, монтажный кадр, негатив фильма, объектив, перископ, проектор, реактивный кадр, реквизит, сектор, сценарный кадр, сценическое оформление, сценография, украшение, шина, штатив (25 terminów polskich, 29 rosyjskich);

13) nazwy rodzajów filmu:

film barwny, film kolorowy, film dubbingowany, film amatorski, film archiwalny, film czarno- biały, film długometrażowy, film dźwiękowy, film komercyjny, film komputerowy, film krótkometrażowy, film kultowy, film lalkowy, film niekomercyjny, film panoramiczny, film pełnometrażowy, film propagandowy, film rozrywkowy, film szerokoekranowy, film trójwymiarowy, film wąskotaśmowy, kino autorskie, kronika filmowa, niemy film, remake; документальный фильм, дублированный фильм, звуковой фильм, инструктивный фильм, киножурнал, компьютерный фильм, короткометражный фильм, короткометражный, костюмный фильм, кукольный фильм, культовый фильм, лирический фильм, любительский фильм, медицинский фильм, многосерийный фильм, немой фильм, озвученный фильм, панорамный фильм, пиратский фильм, полнометражный фильм, рекламный фильм, ремейк, роман по фильму, скай-фай, стереофильм, трехмерном, фильм совместного производства, фильм-сказка, широкоэкранный фильм (25 terminów polskich, 29 rosyjskich);

14) terminy związane z reklamą filmową:

afisz, gadżety, soundtrack, trailer, tagline; афиши, гаджеты, звуковая дорожка, музыкальное сопровождение фильма, таглайн, трейлер (5 terminów polskich, 5 rosyjskich);

15) nazwy wydarzeń związanych z kinem:

premiera, festiwal; премьера, фестиваль (2 terminy polskie, 2 rosyjskie);

16) nazwy zabiegów filmowych:

adaptacja, dubbing, ekranizacja, montaż, montaż ciągły, montaż równoległy, montaż wewnątrzjęciowy; дублировать фильм, монтаж фильма, обрабатывать, переделывать, переснятый фильм, трансфокатор, экранизация (7 terminów polskich, 7 rosyjskich);

17) nazwy zawodów związanych z kinem: *aktor, aktor charakterystyczny, aktorka, aktorstwo, amator, asystent montażysty, asystent operatora, asystent operatora, asystent reżysera, charakteryzator, dekorator wnętrz, dublerzy, dźwiękowiec, ekipa zdjęciowa, garderobiana, grupa zdjęciowa, kierownik planu, kierownik produkcji, kinematograf, kompozytor, koproducent, kostiumograf, krytyk filmowy, lektor, mikrofoniarz, mistrz oświetlenia, montażysta, operator dźwięku, operator kamery, operator montażu filmu, operator obrazu, oświetleniowiec, producent filmowy, recenzent, rekwizytor, reżyser filmu, scenarzysta, scenograf, автор, автор экранизации, актёр, актёрство, актриса, ассистент оператора, ассистент режиссёра, гримёр, декорёр, звукооператор, диктор, каскадёр, кинематограф, кинематографист, киноактёр, киноактриса, кинооператор, композитор, критик, любитель, монтажёр, монтажист, начальник производственного плана, оператор монтажа фильма, оператор, осветитель главный, осветитель, режисёр, реkwизитор, рецензент, сценарист, сценограф, театральный художник-декоратор, художник по костюмам* (38 terminów polskich, 35 rosyjskich);

18) inne terminy kinematograficzne:

film kasowy, happy end, hit, kaseta z filmem, koprodukcja, kosztorys, oświetlenie, piracka kopia filmu, płyta z filmem, prequel, sequel; видеозапись фильма, выцветший фильм, дорогостоящий фильм, кассовый фильм, кинорепортаж, кинофикация, коммерческий фильм, некассовый фильм, некоммерческий фильм, пиратские фильмы, производство, рисующий, смета, счастливый конец, хит (10 terminów polskich, 13 rosyjskich).

Analizując polską i rosyjską terminologię filmową, wyróżniliśmy 18 grup tematycznych. Zaczniemy od omówienia terminologii polskiej. Najliczniejsza grupa to słownictwo związane z gatunkami filmu (14,86%), kolejne pod względem liczebności są grupy: „nazwy zawodów związanych z kinem” (13,77%) i „nazwy czynności związanych z filmem” (10,14%). Najmniej liczne grupy to „terminy związane z budżetem” (0,36%), „nazwy wydarzeń związanych z kinem” (0,72%) i „terminy związane z nauką o filmie” (0,72%). Po tyle samo terminów występuje w grupach: „nazwy rodzajów filmów” (9,06%), „nazwy

przedmiotów” (9,06%), „nazwy związane z reklamą” (2,54%) i „nazwy chwytów filmowych” (2,54%). W analizowanym materiale nie ma terminu, który występowałby w dwóch grupach jednocześnie. Wyodrębniono również grupę „inne” (4,35%). Umieszczono w niej terminy, których ze względu na małą liczebność nie można było zakwalifikować do żadnej z pozostałych grup tematycznych. Odnoszą się one do różnych, odrębnych dziedzin wiedzy.

W rosyjskiej terminologii kinematograficznej również najliczniejszą grupę stanowi słownictwo związane z gatunkami filmowymi (15,96%), kolejne miejsce pod względem liczebności zajmują grupy „nazwy zawodów związanych z kinem” (12,41%) i „nazwy czynności związanych z filmem” (11,35%). Najmniej liczne, podobnie jak w polskiej terminologii, są grupy: „nazwy związane z budżetem” (0,35%), „nazwy związane z nauką” (0,71%) i „nazwy wydarzeń związanych z filmem” (0,71%). Liczebne są też grupy: „nazwy przedmiotów” (10,64%) i „nazwy rodzajów filmów” (10,28%). W rosyjskiej terminologii występują też grupy, w których jest po tyle samo słów: „nazwy miejsc” (2,48%), „nazwy związane z parametrami” (2,48%), „nazwy obiektów” (2,13%) i „nazwy zabiegów filmowych” (2,13%).

Podobnie jak w polskim podziale, w rosyjskim również wystąpiła grupa „inne” (6,03%), która tu jest nieco liczniejsza.

Należy zaznaczyć, że powyższa klasyfikacja uwzględnia wszystkie terminy znajdujące się w materiale badawczym, a nie tylko te spośród nich, które są pełnymi ekwiwalentami. Poziom ekwiwalencji terminów w ramach grup znaczeniowych waha się od 31% do 64%.

Podsumowując, badane słownictwo zostało zakwalifikowane do 19 różnych grup tematycznych. W większości grup liczebność terminów w obu językach jest do siebie zbliżona, przy czym różnice pomiędzy zasobem polskim a rosyjskim nie przekraczają 5. Wyjątek stanowi grupa „nazwy nagród filmowych” i tu polskojęzyczna terminologia jest znacznie liczniejsza od rosyjskiej (21 terminów polskich, 10 rosyjskich). Naszym zdaniem dane te nie odzwierciedlają realnej sytuacji, ponieważ nazwy nagród o statusie międzynarodowym istnieją w obu językach, mimo iż nie zostały zarejestrowane w analizowanych źródłach. Uwaga ta nie odnosi się do nagród o zasięgu lokalnym (szczególnie polskich, np. Nagroda im. Zbyszka Cybulskiego), ponieważ niekoniecznie muszą się one znajdować w zasięgu zainteresowania użytkowników innych języków, a co za tym idzie – ich obecność w tych językach ogranicza się do wzmianek w środkach masowego przekazu lub publikacjach specjalistycznych, przeznaczonych dla wąskiego kręgu użytkowników. Prawdopodobieństwo wejścia tych terminów do słowników ogólnych jest bliskie zeru.

Ze względu na międzynarodalny charakter dziedziny sztuki, jaką jest kinematografia, należy zwrócić szczególną uwagę na obecność zapożyczeń w terminologii kinematograficznej. Pod pojęciem „zapożyczenia” rozumiemy tu pożyczki z innych języków, jak również zapożyczenia intralingwalne (bez uwzględnienia terminologii teatralnej, która stanowi naturalne źródło pierwotnej terminologii związanej z procesem powstawania filmu w takich jej aspektach, jak gra aktorów, scenariusz i reżyseria, plan filmowy itp.).

Zapożyczenia są liczną grupą. W terminologii polskiej aż 50 terminów jest zapożyczeniami, a w rosyjskiej 43. Najwięcej jest zapożyczeń z języka angielskiego, przy czym często w języku polskim nie przeszły one adaptacji graficznej, czyli zachowały taką samą pisownię, jak w języku angielskim, np. *happy end, thriller*. Powodem takiego stanu rzeczy jest, jak już wspomnieliśmy, wysoki stopień internacjonalizacji danego zasobu terminologicznego. Liczne są też zapożyczenia z greki, łaciny i języka francuskiego. XVII–XVIII wiek to czas, kiedy francuszczyzna stała się językiem dworu, arystokracji i szlachty, stąd wiele zapożyczeń dotyczących terminologii teatru, literatury czy kina. Najmniej zapożyczeń pochodzi z języka niemieckiego.

Należy podkreślić, że źródła materiału badawczego nie uwzględniają najnowszych zapożyczeń, w większości z języka angielskiego, które są już aktywnie obecne w terminologii kinematograficznej. Podobnie jak w przypadku innych zasobów terminologicznych o wysokim stopniu internacjonalizacji (jak np. terminologie techniczne, naukowe czy medyczne), dany termin prawie równocześnie z momentem pojawienia się w języku źródłowym trafia do języków zapożyczających.

Poniżej przedstawiamy w formie porównawczej stan zapożyczeń w analizowanym materiale.

Tabela 1. Anglicyzmy w polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej

Terminologia polska	Terminologia rosyjska
<i>budżet, casting, dubbing, gadżet, gangster, happy end, hit, musical, projektor, remake, sceneria, sequel, prequel, science-fiction, soundtrack, thriller, western, sektor, teaser, trailer</i>	<i>гаджет, кастинг, римейк, саундтрек, хит, счастливый конец, проектор, триллер, скай-фай, дразнилка, сиквел, трейлер</i>

Tabela 2. Galicyzmy w polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej

Terminologia polska	Terminologia rosyjska
<i>afisz, ekran, kadr, konsoleta, improwizacja, lupa, melodramat</i>	<i>афиша, импровизация, кадр, мелодрама, каше, луна, экран</i>

Tabela 3. Zapożyczenia z greki w polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej

Terminologia polska	Terminologia rosyjska
<i>mikrofon, peryskop, scenografia, kino, plener, lampa, erotyk, film pornograficzny, kinematograf, kinematografia, charakteryzacja, kamera, epizod, panorama</i>	<i>микрофон, перископ, кино, пленэр, лампа, фильм, эротический, кинематограф, кинематография, кинокамера, эпизод, панорама</i>

Tabela 4. Latynizmy w polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej

Terminologia polska	Terminologia rosyjska
<i>dialog, aktor, horror, animacja, negatyw, obiektyw, rekwizyt, film</i>	<i>реквизит, негатив, объектив, актёр, фильм, диалог, ужас</i>

Tabela 5. Germanizmy w polskiej i rosyjskiej terminologii kinematograficznej

Terminologia polska	Terminologia rosyjska
<i>szyna</i>	<i>шина</i>

Podsumowując, stosunkowo wysoki stopień obecności terminologii kinematograficznej w słownikach ogólnych języka polskiego i rosyjskiego wskazuje na jej ustabilizowany charakter w obu językach. Równocześnie należy zaznaczyć, że dany zasób terminologiczny ma charakter otwarty, co jest wynikiem rozwoju opisywanej w nim dziedziny życia społecznego – kinematografii. W momencie pojawienia się nowego desygnatu określający go termin pojawia się praktycznie równoległe w języku źródłowym (którym jest najczęściej język angielski) oraz w językach zapożyczających.

Przeprowadzona analiza nie odzwierciedla aktualnego stanu analizowanego zasobu terminologicznego, a jedynie tę jej część, która została już umieszczona w słownikach ogólnych. Nowsza terminologia, funkcjonująca w formie pisemnej głównie w środkach masowego przekazu i publikacjach specjalistycznych, ma charakter mniej stabilny, chociaż jest bardziej aktualna. Zostanie ona przedstawiona w odrębnej publikacji.

Резюме

Кинематографическая терминология в польских и русских толковых словарях (семантический анализ)

Настоящая статья представляет собой результаты сравнительного семантического анализа польской и русской кинематографической терминологии, зафиксированной в толковых словарях, изданных после 2000 года. Данный терминологический ресурс признан относительно стабильным в обоих языках, однако он носит открытый характер, поскольку в связи с развитием кинематографии постоянно обогащается новыми лексическими единицами. Особое внимание было уделено заимствованным терминам, которые попали в польский и русский язык в качестве интернационализмов и происходят, главным образом, из английского языка. Термины из данной группы заимствуются языками-преемниками практически почти в то же время, когда они появляются в языке-источнике. Следует подчеркнуть, что проведенный анализ не отражает полного актуального состояния данного терминологического ресурса, а лишь ту его часть, которая уже попала в толковые словари обоих языков. Новые кинематографические термины присутствующие в письменном виде прежде всего в средствах массовой информации, не были нами включены в исследовательский материал в силу менее высокого уровня стабильности.

Ключевые слова: одноязычный словарь, польский язык, русский язык, семантический анализ, терминология кино, язык кино.

Summary

Cinematic terminology in Russian and Polish monolingual dictionaries (semantics analysis)

The vocabulary of the cinema (hereinafter referred to as Cinematic terminology) represents one of the most important components of 20th and 21st century accessions to the Russian and Polish language. This research is aimed to identify and compare the meaning of words used in cinematic terminology. In this research, the researcher applies descriptive qualitative method. The results shows eighteen types of movie making terms. Another conclusion is that most of the cinematic terms are borrowed from English, and that the borrowed terms are the same in both languages. With the present work, we hope to make a contribution to the comparative studies of the cinematic terminology by improving the record for some movie words what are included in the most populares Russian and Polish monolingual dictionaries.

Key words: cinematic terminology, movie terminology, monolingual dictionaries, Polish, Russian, semantic analysis.